

מי כמוכה באלים ה'

מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: (שמות טו יא).¹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה פרשה ג – מי כמוכה ומי כמוך

"עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לְשׁוּעָה" (שמות טו ב)² - עשאני אִמְרָה ועשיתני אִמְרָה. עשאני אמרה דכתיב: "וה' האמירך היום" (דברים כו יח) אף אני עשיתני אימרה, שנאמר: "את ה' האמרת היום" (שם יז) ... ישראל אומרים: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ד) ורוח הקדש צווחת ואומרת מן השמים: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" (שמואל ב ז כג). ישראל אומר: "מי כמוכה באלים ה' " ורוח הקדש צווחת ואומרת מן השמים: "אשריך ישראל מי כמוך" (דברים לג כט). ישראל אומרים: "מי כה' אלהינו בכל קראינו אליו" (שם ד ז) ורוח הקדש צווחת ואומרת: "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו". ישראל אומרים: "כי תפארת עוזמו אתה" (תהלים פט יח) ורוח הקדש צווחת ואומרת מן השמים: "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט ג).³

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ח – כפירה בעבודה זרה

"מי כמוכה באלים ה' " - כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף ובטלה מלכותן של מצרים ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן, פתחו פיהם ואמרו כולם: "מי כמוך באלים ה' ". ולא ישראל בלבד אמרו שירה, אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם של מצריים ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן, כפרו כולן בע"ז שלהן ופתחו פיהם כולן והודו למרום ואמרו: "מי כמוך באלים ה' וגו' ". וכן את מוצא שעתידין אומות העולם לכפור בעבודה זרה שלהן, שנאמר: "ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה וגו' היעשה לו אדם אלהים וגו' " (ירמיה טז יט - כ).⁴ ואומר: "ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו וגו' " ואומר: "לבוא בנקרת הצורים וגו' " (ישעיה ב כ-כא) ואחריו מה כתיב: "והאלילים כליל יחלוף".⁵

¹ כבר זכינו לדרוש במספר פסוקים בשירת הים ובהם: **זה אלי ואנווהו – מה שראתה שפחה על הים, תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, נצבו וקפאו** בדברינו בפרשה זו ובשביעי של פסח. הפעם נידרש לפסוק: "מי כמוך באלים ה' ", שהוא מהשורות היותר "גבוהות" בשירת הים (ויש אומרים: ראשי תיבות של מכב"). ראה ברכת אמת ועזרת אבותינו שלאחר קריאת שמע, שחרית וערבית, שמתארת את גאולת מצרים וקריעת ים סוף ומתמצתת את כל השירה בפסוק שלנו: "תהילות לאל עליון ברוך הוא ומבורך משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם: מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא". (ולאחריה גם השיא המסכם: "ה' ימלוך לעולם ועד", הפסוק החותם את שירת הים). ואנו נידרש בעיקר לחלקו הראשון של הפסוק: "מי כמוכה באלים ה' " ופחות לחצי השני: "מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא" שראוי לדרשה בפני עצמו. וכבר הרחיבו מדקדקי הלשון לדון בהבדל בין "מי כמוכה" שהוא בלי דגש בכ"ף ו"מי כמוכה" שהוא עם דגש ואין זה בתחום עיסוקנו.

² פסוק קודם בשירת הים (שראוי אף הוא לדף משלו) ומשם מתגלגל המדרש גם לפסוק שלנו.

³ דואט אהבה זה שבין הקב"ה לעם ישראל מופיע במדרשים רבים, כגון ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנה שמוסיף עוד פסוק משירת הים: "ישראל אומרים: אין כאל, ורוח הקודש אומרת: אל ישורון. ישראל אומרים: מי כמוכה באלים ה', ורוח הקודש אומרת: אשריך ישראל מי כמוך ... ישראל אומרים: כתפוח בעצי היער, ורוח הקודש אומרת: כשושנה בין החוחים. ישראל אומרים: זה אלי ואנווהו, ורוח הקודש אומרת: עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו". מי שמביא דואט זה לשיא הוא כמובן ספר שיר השירים והמדרשים שעליו (ראה שיר השירים רבה פרשה ב על הפסוק "דודי לי ואני לה"), אך המדרשים שהבאנו מדגישים שיסודו של דואט זה כבר בתורה; במדרשי ספר דברים אשר נשענים על דברי משה וברכתו בסוף הספר, בעיקר על צמד הפסוקים שבא מיד לאחר פרשת הבכורים בתחילת פרשת כי תבוא: "אֵת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים ... וְה' הֶאֱמַרְךָ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לּוֹ לְעַם סְגֻלָּה" (ראה דברינו **אנו מאמירך ואתה מאמירנו** בפרשת כי תבוא). אך המכילתא שבפרשתנו, המדרש הקדום מכולם, מדגיש את הדואט של שירת הים, ראה דברינו **שירת הים – סדר כתיבתה ואמירתה** בשביעי של פסח. וכבר פירשו רבים ש"שיר השירים" הוא שיר שמבוסס על שירים קודמים: "לפי שהוא מכליל בו שירים הרבה הראשונים והאחרונים, שהרי בשירת הים כתוב שבחו של הקב"ה, כענין: מי כמוך באלים ה' " (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שיר השירים פרק א). כך או כך, הפסוק שלנו "מי כמוכה" משמש נדבך חשוב בשיר אהבה קדמון זה, והביטוי "מי כמוך" או "מי כמוכה" חוזר אח"כ בעיקר בספר תהלים: "כל עֲצֻמוֹתַי תִּאֲמַרְנָה ה' מִי כְמוֹךָ" (פרק לה), "אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדֻלוֹת אֱלֹהִים מִי כְמוֹךָ" (פרק עא) ופסוק שנראה ביתר פירוט להלן: "ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כְמוֹךָ חֲסִין יְהוָה" (פרק פט). אלא שהפסוק שלנו אומר: "מי כמוכה באלים ה' " ועל כך נראה דרשות אחרות שאינן כולן שיר אהבה והלל. למילה "אלים" יש צליל קשה שלא נעלם מעיני הדרשנים.

⁴ ראה הפסוקים במלואם שם: "ה' עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לְשׁוּעָה וְהַיּוֹם לֹא אֱלֹהִים וְהַיּוֹם לֹא אֱלֹהִים", שהיא תחילת הפטרת פרשת בחוקותי (ראה ההמשך שם בפרק יז מדוע נבחה הפטרה זו). הדרשן מדגיש את החלק של הפסוק שמתייחס לגויים שיבואו יום ויכפרו בעבודה זרה ואליליה, לא את תחילת הפסוק שמדבר על בני ישראל. כפירה זו של הגויים בעבודה זרה, תחילתה כאן בקריעת ים סוף ושירת הים. אך ראה מדרש מאוחר, פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק טו סימן יא, שוודאי הכיר את המכילתא הנ"ל, אך בוחר להדגיש את הצד של בני ישראל שהיו צריכים לכפור בעבודה זרה שלהם. ואלה דבריו: "מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקודש. כיון שראו ישראל שכלו המצריים ובטלה ממשלתם וכל אלוהיהם נשחתו, מיד כפרו בע"ז ואמרו: מי כמוכה באלים ה'. ואפילו האומות עתידין לכפור בה, שנאמר: ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה אֵלֶיךָ גוֹיִם יְבוֹאוּ מֵאֲפָסַי אֲרָץ וְיֹאמְרוּ אֵךְ שָׁקַר נִחְלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֵבֵל וְאֵין בָּם מוֹעִיל הַיּוֹם גַּם שֶׁמֶן מוֹעִיל לּוֹ הַיּוֹם לֹא אֱלֹהִים וְהַיּוֹם לֹא אֱלֹהִים".

⁵ ראה גם שם הפסוקים בהרחבה, ישעיהו פרק ב פסוקים יח-כא: "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יִחְלָף: וְבָאוּ בְמַעְרֹת צָרִים וּבְמַחְלוֹת עֵפָר מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמִהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעָרֵךְ הָאָרֶץ: בְּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלֹךְ הָאֱדָם אֶת אֱלִילֵי כִסְפוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זָהָב וְאֶשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְחַפְרֵי פְרוֹת

דבר אחר: מי כמוך באלים ה' - מי כמוך באלמים.⁶ מי כמוך בנסים וגבורות שעשית לנו על הים, שנאמר: "נוראות על ים סוף וגו' ויגער בים סוף ויחרב" (תהלים קו ב-כט).⁷

דבר אחר: מי כמוך באלים ה' - מי כמוך באַלְמִים. מי כמוך שומע עלבון בניך ושותק, שנאמר: "החשתי מעולם אחריש אתאפק כיוולדה אפעה אשום ואשאף יחד" (ישעיה מב יד - טו).⁸ לשעבר "אחריש אתאפק", מכאן ואילך "והולכתי עוֹרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ בְּנִתְיֹבוֹת לֹא יָדְעוּ אֶדְרִיכֶם אֲשֵׁים מִחֶשֶׁךְ לִפְנֵיהֶם לְאֹר וּמַעֲקָשִׁים לְמִישׁוֹר אֶלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתֶם וְלֹא עֲצַבְתֶּם".⁹

דבר אחר: מי כמוך באלים - מי כמוך באלו שמשמשין לפניך במרום, שנאמר: "כי מי בשחק יערוך לה' ", ואומר: "אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו' ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה" (תהלים פט ז-ט).¹⁰

דבר אחר: מי כמוך באלים ה' - מי כמוך באלו שקורים עצמם אלוהות. פרעה קרא עצמו אלוה, שנאמר: "יען אמר לי יאורי ואני עשיתני" (יחזקאל כט ג).¹¹ וכן סנחריב, שנאמר: "מי בכל אלוהי הארצות אשר הצילו ארצם מידי" (מלכים ב יח לה). וכן נבוכדנצר, שנאמר: "אֶעֱלֶה עַל בְּמֹתַי עַב אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן" (ישעיה יד יד). וכן נגיד צור שנאמר: "בן אדם אמור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותואר אל אני" (יחזקאל כח ב). מי כמוך

וְלִעֲטָלְפִים". וסימת המדרש: "ואחרי מה כתיב: והאלילים כליל יחלוף", אינה מובנת שהרי פסוק זה כתוב "לפני" ולא "אחרי", אלא אם נאמר ש"אחרי" בא לעיתים במשמעות של ללכת אחורה בפסוקים, היינו הפסוק הקודם דווקא (הצעת א. שניאן). וצ"ע. הפסוק שאכן כתוב בהמשך הוא דווקא על אפסות האדם: "חֲדָלוּ לָכֶם מִן הָאֱדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס כִּי בְמָה נִחְשָׁב הוּא", אבל הרעיון הדרשני נשאר כמות שכבר ראינו בהערה הקודמת, היינו שנס יציאת מצרים וקריעת ים סוף, הם התחלת התהליך של הכרת העמים (גם בני ישראל), באפסות עבודת האילים, תהליך שוודאי היה מוכר לדרשן בדורו וחשוב לו להדגיש ששורשיו נמצאים כבר בפרשתנו. ראה בהקשר זה גם את מדרש ויקרא רבה כו ז בו אומרת בעלת אוב לשאול: "את מי אעלה לך? מאותן שאמרו מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה, ב), או מאותן שאמרו מי כמוך באלים ה' ". כמו מי אתה שאול המלך, כפרעה או כבני ישראל שעמדו על הים ושמעו בעבודה זרה? תוכחה זו לשאול מועצמת מאד על רקע המדרש שלנו! עוד על שאול ובעלת אוב, ראה דברינו [שאל](#) [בפרשת אמור](#).

⁶ במקור כתוב "באלמים". נראה לפיכך לנקד או לכתוב בכתב מלא: באלמים, באלה שיש להם כוח. אבל בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) על הפסוק הוא מפרש: "מי כמוך באלם. חסר י' כלומר מי כמוך באַלְמִים באַנְסִים, שעושה דין ונקמות ברשעים".

⁷ ראה פרקים קה-קו בתהלים הסוקרים את יציאת מצרים (ומאורעות עם ישראל במדבר) והמשכם בפרק קז שאנו אומרים בתפילת יום העצמאות. ראה דברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי. כוחו של הקב"ה, המודגש בדרשה זו, נזכר מספר פסוקים קודם בשירת הים: "יְמִינְךָ ה' נִאֲדָרִי בְּכַח יְמִינְךָ ה' תִּרְעַע אֹיִב: ראה גם פרק כט בתהלים המלא מכוחו וגבורתו הפיסיים של הקב"ה: "קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים: קול ה' בְּכֹחַ קול ה' בְּהַדָּר". וראש הפרק: "מִזְמֹר לְדָוִד הַבְּנוֹי לַה' בְּנֵי אֱלִים הַבְּנוֹי לַה' בְּבוֹד וְעֵז", מתיישב היטב עם הפסוק שאנחנו דורשים: "מי כמוך באלים ה' " ועוד נשוב ונידרש לאלים אלה.

⁸ הכתיב החסר של המילה אלים, שהוא יחידאי במקרא, מביא לאפשרות קריאת המילה כאַלִּים. הקב"ה כביכול אילם כשהוא רואה את עלבונם של ישראל שהוא גם עלבוננו שלו ושותק. וכל זה לומדים מהפסוק בישיעיהו: "החשתי מעולם אחריש אתאפק כיוולדה". נראה שיש להשלים דרשה זו על דרשת הגמרא בגיטין נו ע"ב: "ואמר אי אלהימו צור חסיו בו (דברים לב לז) - זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את עצמו ... אבא חנן אומר: מי כמוך חסין יה (תהלים פט ט) - מי כמוך חסין וקשה, שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק. דבי רבי ישמעאל תנא: מי כמוך באלים ה' - מי כמוך באלמים". הקטע "כסבור שהרג את עצמו", פירושו שטיטוס חשב שהצליח לפגוע בקב"ה עצמו משום שיצא דם מהפרוכת. מה שחשוב לעניינינו הוא החיבור בין שני הדרשות דרך ציטוט המכילתא בסוף הדרשה הגמרא בגיטין: "דבי רבי ישמעאל תנא: מי כמוך באלים ה' - מי כמוך באלמים". על רקע קשיי דורו של הדרשן, הוא מרשה לעצמו להפוך פסוק של שבח בשירת הים לפסוק של קינה לדורו. שמה היה הקב"ה באלים ובדורנו הוא באלמים. ראה דבריו של גדעון בספר שופטים פרק ו. המלאך אומר לו: "ה' עִמָּךְ גְּבוֹר הַחַיִּל" וגדעון עונה בקובלנה: "בִּי אֲדֹנָי וְיֵשׁ ה' עִמָּנוּ וְלִמָּה מִצְאָתָנוּ כֹּל זֹאת וְאֵיךָ כֹּל נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לְאֹמֵר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ ה' וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן".

⁹ כל זה היה בעבר, מסכם הדרשן את דרשתו. בעתיד, שוב לא יהיה הקב"ה כאילם או כדברי ירמיהו בפרק יד פסוק ט: "כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא יִוָּכַל לְהוֹשִׁיעַ" (ראה פירוש רד"ק על הפסוק שם), אלא: "מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעַת צָרָה" (שם) וכפסוק מישיעיהו מב בו בוחר הדרשן לסיים: "והולכתי עוורים בדרך לא ידעו וכו' ". אגב, פרק מב בישיעיהו מוקדש לעבד ה' הוא המשיח: "הֵן עֲבָדַי אֲתַמְּךָ בּוֹ בְחִירֵי רִצְתָה נְפֹשֵׁי נְתַתִּי רוּחִי עֲלֵיו". שתיקת הקב"ה לנוכח הפגיעות בבניו, שרמוזה בשירת הים ונמשכת לחורבן המקדש ולכל מאורעות הגלות ורק לעתיד לבוא תיפסק, נותנת אולי משמעות חדשה לדברי הנביא, גם הוא ירמיהו שמנבא: "לִכֵּן הִנֵּה מִיָּמַי בְּאִים נָאִם ה' וְלֹא יֵאמְרוּ עוֹד חִי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: כִּי אִם חִי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה וְאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צְפוֹנָה וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחַתִּים שָׁם וַיָּשׁוּבוּ עַל אֲדָמָתָם". נבואה הנשנית בירמיהו כמעט מילה במילה פעמיים: בפרק כג ובפרק טז (ראו שם). ובזכות הישנות הדברים (החלום) פעמיים, נזכה שיתקיימו בנו דברי יוסף לפרעה: "כִּי נִכּוֹן הַדְּבָר מֵעַם הָאֱלֹהִים וּמִמֶּה הָאֱלֹהִים לְעֲשֹׂתוֹ". במהרה בימינו אמן.

¹⁰ באלים הם הצבאות והמלאכים המשמשים לפני הקב"ה, וחשוב לדרשן להדגיש שדווקא על שפת ים סוף התעלה הקב"ה מעל כל שמשיו, אלה שאסור לעשות כמותם (ראה דברינו [אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם](#) בפרשת יתרו). ראה שוב קישור לספר דברים, ברכת משה, בדברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה ובתנחומא שם סימן ה: "ואתה מרבבות קדש, מלמד שהקב"ה גדול ומהולל בכל צבא שלו. שאין מדותיו כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם המלך שהוא יוצא בפמליא שלו הוא נאה, יש בצבאותיו נאים ממנו, גבור, יש בצבאותיו גבור ממנו. אבל הקב"ה אות הוא בכל רבבותיו, שנאמר: מי כמוך באלים ה' ". יצאנו מבעיית האלמים, השווה עם חסין יה לעיל בהערה 8 שמתהפך כאן, אבל נכנסנו לנושא מורכב לא פחות, של התעלות הקב"ה מעל כל שמשיו שעשויה להתפרש על המינים כריבוי אלוהיות. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת בראשית סימן ז המבוסס על מדרש בראשית רבה ח ט בוויכוח של ר' שמלאי עם המינים כמה אלוהות בראו את העולם. ותנחומא מוסיף את נושא הקדושות ומתחבר לפסוק שלנו: "אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא האדמוני: מהו קדושים? שהוא קדוש בכל מיני קדושות ... דרכו בקדושה, הילוכו בקדושה, נראה בקדושה, דבורו בקדושה, חסיפת זרועו בקדושה ... נאה ואדיר בקדושה מנין? שנאמר: מי כמוך באלים ה' ".
¹¹ ראה דברינו [לי יאורי ואני עשיתני](#) בפרשת וארא.

באלים ה' - כי כמוכה באלו שאחרים קורין אותם אלוהות ואין בהם ממש.¹² ועליהם נאמר: "פה להם ולא ידברו וגוי" (תהלים קטו ה). אלו - פה להם ולא ידברו, אבל הקב"ה אומר שני דברים בדבור אחד, מה שאי אפשר לבשר ודם לעשות כן, שנאמר: "אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי וגוי" (תהלים סב יב), "הלא כה דברי כאש נאם ה' " (ירמיהו כג כט), וכתוב: "והגה מפיו יוצא" (איוב לו ב).¹³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק טו - ישראל הם האלמים

דבר אחר: מי כמוכה באלם - באלמים. אלו ישראל שהם אלמים בגלות מתחרפין ואין משיבין, והקב"ה רואה עלבונן ושותק.¹⁴

תרגום אונקלוס על "מי כמוכה באלים ה'" - השמטת האלים

לית בר מנך, את הוא אלהא יי, לית אַלָּה אלא את אדיר בקודשא, דחיל תושבחן עביד פרישן.¹⁵

מדרש תהלים (בובר) מזמור טו - התקווה לעתיד לבוא

"למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ זמרו כבוד שמו". זהו שאמר הכתוב: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכס אחד" (צפניה ג ט). אמר ר' יוחנן: מהו עבודתו של הקב"ה? - תפילה... מה היא עבודה שאדם עושה? אלא תפילה, שנאמר: "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה" (תהלים ק ב)... "אמרו לאלהים מה נורא מעשיך" - כשם שאמרו לו בים: "מי כמוכה באלים ה'" (שמות טו יא), אף עכשיו אני אומר לו: "מה נורא מעשיך". וכן ישעיה אמר: "והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפניי" (ישעיה סו כג). ואומר: "כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו" (תהלים פו ט) ... וכן בני קרח

¹² ראה מדרש אגדה (בובר) שמות פרק טו סימן יא: "מי כמוכה באלים ה'. פסוק זה אמרו פרעה בשעה ששמע שאמרו ישראל שירה על הים". ובפרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק מא: "מי כמוך באלים ה', וענה פרעה אחריהם שיר ושבחה בלשון מצרים". (שני אלה על בסיס מדרש אגדה (בובר) שמות פרשת בשלח יד כח שפרעה עצמו שרד את קריעת ים סוף: "לא נשאר בהם עד אחד" - זה פרעה שנשאר מהם ולא מת, כדי לספר גדולתו של הקב"ה, כמו שנאמר: ואלם בעבור זאת העמדתין"). ובפרק מב בפרקי דרבי אליעזר נדרש שפרעה גם עשה תשובה: "ר' נחוניא בן הקנה אומר: תדע לך כח התשובה, בוא וראה מפרעה מלך מצרים שמרד בצור עליו הרבה מאד, שנאמר: מי ה' אשר אשמע בקולו, ובלשון שחטא בו בלשון עשה תשובה, שנאמר: מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש". ראה גם שמות רבה ז ד שכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מאילני מאכל (הצדיקים), כך הוא עולה גם מאילני סרק (הרשעים). אבל כאן נראה שמדובר לא סתם באילני סרק, לא סתם ברשעים, כי אם באותם שעשו מעצמם אלוהות וכעת מודים בעליונותו של הקב"ה וכביכול בזכותם מתנשאת מלכותו ומתפרסמת בעולם. נראה שיש סימטריה בין "מי כמוכה באלים ה'" שוב עם פסוק בספר דברים: "כי ה' אלהיכם הוא אלוהי האלהים ואדוני האדונים" (דברים י יז) ומוטיב זה מקשר את הדרשה הקודמת עם זו שלפניו. קילוסו של הקב"ה עולה ומתנשא מעל כל רבבות המלאכים ושמשו שבמרום, אבל גם עולה ומתנשא מעל כל האלוהות שבארץ.

¹³ ובהמשך המדרש שם: "מדת בשר ודם אינו יכול לומר שני דברים כאחת, אבל הקב"ה אמר עשרת הדברות כאחת, שנאמר: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ א). מדת בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקין כאחת, אבל הקב"ה אפילו כל באי העולם באין וצועקין לפניו הוא שומע צעקתם, שנאמר: שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים סה ג)". ואולי זו הקדמה לפרשת יתרו הסמוכה - העמדת עשרת הדברות ומעמד הר סיני בהשוואה עם שירת הים וקריעת ים סוף. כאילו רוצה לומר ש"מי כמוכה באלים ה'" האמתי איננו ביתרון הפיסי ואף לא במעשי הניסים והנפלאות הגדולים, אלא בדיבור האלוהי עם בשר ודם ובשמיעה האלוהית את תפילתם של בשר ודם. שהוא כנגד: "פה להם ולא ידברו ... אוזניים להם ולא ישמעו".

¹⁴ נראה שפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שהוא מדרש מאוחר (ילקוט מדרשי שחיבר ר' טוביה בן אליעזר במאה האחת עשרה ביוון), מנסה לרכך את הנושא של אילמות הקב"ה ומעדיף לפרש שבני ישראל "הנעלבין ואינן עולבים, שומעין חרפתן ואין משיבין" (גיטין לו ע"ב), הם האילמים. ראה גם פירוש כלי יקר על הפסוק שהרחיב מאד בנושא ומציע שתי אפשרויות: האחת שהתוספת של המ"ם לאלים, דבר שהוא "רחוק לפרש" כלשונו, לא מוציאה את אלים מלשון כוח מפשוטו והכוונה היא: "כי כל השומע עלבוננו ומתאפק להיות כמחריש וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזהו גיבור הכובש את יצרו. כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זהו מצד יד החזקה שלו יתברך שכובש את כעסו ושותק למכעיסים, כמו ששתק לפרעה על אשר אמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חירופו וגידופו, על כן דרשו מי כמוך באלים באלמים". האפשרות השנייה: "ואם נפשך לומר באלמים ממש, נוכל לפרש שמשא אמר שכל כך שבחו יתברך גדול עד שאפילו האלמים אשר אין להם פה לדבר מכל מקום קילוסו יתברך עולה מהם כאילו אמרו פפה מלא מי כמוך ה' על דרך שנאמר (תהלים יט ב) השמים מספרים כבוד אל וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם ... ועל ידי שהבריות מספרים כבוד אל על ידי תנועות השמים דומה כאילו השמים מספרים אף על פי שבאמת הם אלמים". נראה שקשה היה לפרשנים המאוחרים לקבל את דברי חז"ל בגמרא גיטין ובמכילתא הנ"ל. נראה שדברים שנכתבו בעוז ובכאב ובגילוי, בסמוך לחורבן ובציפייה לגאולה קרובה, עומעמו והוכחו עם חלוף השנים ושתיקת הקב"ה הנמשכת ונמשכת וכפסוק בתהלים עד ט: "אותותינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו ידע עד מה" (ראה מדרש תהלים עד על פסוק זה). אגב, כמעט כל המדרשים והפרשנים המאוחרים, בנויים סביב המכילתא שראינו (המקור השני), אך פירוש כלי יקר, מדרש לקח טוב ומדרש שכל טוב מרחיבים מכולם ושווה לחקור יותר לעומק איך הם לוקחים מדרש קדום ומתאימים אותו לרוחם וזמנם. מקצתם ראינו, עבודה זרה שעבדו בני ישראל במצרים בהערה 4 לעיל, אילמות הקב"ה ששותק כאן. כל השאר הלוא המה בכתובים.

¹⁵ כשם שהדרשה "מי כמוכה באלמים" רוככה ע"י מדרשים מאוחרים, כך נראה שגם הרעיון שהקב"ה הוא אלוה מעל כל האלים, עבר ריכוך ופירוש. זאת ועוד, מי כמוכה באלמים היא דרשה ובוודאי שלא עפ"י הפשט, ואילו מי כמוכה באלים הוא ממש בגופו של הפסוק. ראה הערות 10 12 לעיל. בא תרגום אונקלוס, שבד"כ מתרגם מילה במילה, ומשמיט למעשה את המילה "אלים" מהפסוק. "לית בר מנך", שהוא בדומה לפסוק "אין עוד מלבד" (דברים ד לה, שגם עליו כבר זכינו לדרוש), כפי שאכן מתרגם שם אונקלוס: "לית עוד בר מניה". וראה עוד איך הוא מתרגם את הפסוק: "אלוהי האלהים" - אלה דינין. ועד כאן דברינו בנושא זה.

אמרו: "כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה" (תהלים מז ב), "כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ". אותה שעה: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד ט).¹⁶

שבת שלום

ושנה טובה לאילנות¹⁷

מחלקי המים (לאדם ולעץ השדה)

מים אחרונים: פתחנו בשיר שבח והלל, שיר אהבה בין כנסת ישראל לקב"ה, ונסיים במדרש שיר הלל המוקדש בפרט לאלה ששמם מיכאל: "למה נקרא שמו מיכאל? שבשעה שעבדו ישראל בים, פתח ואמר: מי כמוכה באלים ה' (שמות טו יא). וכשסיים התורה אמר: אין כאל ישורון (דברים לג כו). מי כמוך ואין כאל - הרי מיכאל" (פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא מו – תוספתא). ולציבור כולו: בשמים אין כאל ובארץ מי כעמך ישראל.

¹⁶ לעתיד לבוא יתמזג הכל בתפילה אוניברסאלית אחת גדולה, כנאמר: "שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו" בפרק סה הסמוך. ולא כשם שאמרו בים: מי כמוכה באלים ה', כלשון המדרש, אלא ברמה גבוהה יותר של: "ה' אחד ושמו אחד" ואין עוד מלבדו. בלי צורך להמליך את הקב"ה על אלים כלשהם, לא אלים למעלה ולא אלים מלמטה, וכסיום שירת הים: "ה' ימלוך לעולם ועד". המדרש לא מזכיר את עזיבת עבודת האלילים, אלא את הקריאה של כולם בשם ה'. ראה הדרשה באוצר המדרשים (אייזנשטיין) חסר ויתר עמוד 198: "כל כמוך חסר ה' א בר מן ב': מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש (שמות טו יא) למה? שאילו בראייה (שראו בעיניהם גבורת ה') והשאר בשמועה". מי כמוכה שהוא בראיית הנס והפלא לכאורה חזק יותר ממי כמוך שהוא בשמיעה. אך לא היא, לעיתים גדולה השמועה מהראיה, כמו בני ישראל בתחילת השליחות שהאמינו על השמועה ולא על ראיית האותות (שמות רבה ה יג) ועל סימן הפקידה שהיה מסורת בידם מיעקב". התפילה היא שמיעה ולא ראייה והיא "מי כמוכה" או "מי כמוך" המלא לעתיד לבוא.

¹⁷ ובזכותם תהיה שנה טובה גם לנו "כי האדם עץ השדה" (דברים כ יט) - מלמד שחייו של אדם אינם אלא מן האילן" (ספרי דברים פסקא רג) ו"מה האדם נותן דין וחשבון, אף עצים נותנים דין וחשבון" (בראשית רבה כו ו).